

TRGOVINA BOSANSKIM ROBLJEM TOKOM XIV VEKA U DUBROVNIKU

Vinaver Vuk

I

Tokom celog srednjeg veka postojala je ustanova ropstva. Ako je robovlasnički sistem i uništen, u feudalnom društvu je i dalje bilo roblja, ali ne masovno u produkciji već samo kao pomoćna radna snaga i kao kućna posluga. U ranom srednjem veku roblje još spada u najvažnije i u izvorima najčešće spominjane trgovačke artikle.¹ U borbama sa Arabljanima u VII v. hvatano je nehrišćansko roblje, čije je držanje crkva tolerirala. U ratovima Nemaca protiv Slovena bilo je mnogo slovenskog roblja. Posle krstaških ratova uvelo se mnogo roblja i u mediteranske gradove, sad ne više za rad na manjim posedima već za potrebe nastajućeg građanstva, koje je pored toga i na Levantu videlo istočnjačke običaje i roblje. Mleci i Đenova postali su čuvena robovska tržišta. Od XIII-XV v. držalo se u Evropi uglavnom istočnjačko roblje — Tataari, Rusi, Turci, Sirci i nešto Slovena. Iz Tane i Kafe na Crnome moru dovozilo se roblje brodovima u Italiju, odakle se u XV v. čak transportovalo i za Nemačku. Pa ipak je u XV v. bilo mnogo manje roblja nego ranijih stoljeća. Slobodna radna snaga zamenjivala je roblje. Turci su branili izvoz muslimanskog roblja. U XVI v. ropstvo će oživetiti u Americi po rudnicima, plantažama i po vilama, dok ga u Evropi skoro sasvim nestaje.

Roblja je bilo ne samo kod romanskih građana na Mediteranu već i kod Slovena u dalmatinskom zaleđu. Još je papa Ivan IV (640-2) otkupljivao roblje u Dalmaciji od tada još nekrštenih Hrvata. U češkim i poljskim ratovima pretvaralo se mnogo sveta u roblje. Rusi su u X v. prodavali roblje u Carigradu. I kasnije je postojalo roblje kod Srba i Bugara. Ali, Sloveni su ne samo znali za ustanovu ropstva, već su i kao roblje masovno odvlačeni na zapad. Već u VII i VIII v. trgovalo se na Jadranu slovenskim robovima. Neki su prodavani čak za Španiju.

¹ Kulischer, *Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters u. der Neuzeit I*, München—Berlin 1928, 84.

U Dalmaciji je dakle, kao i u ostalim mediteranskim gradovima, postojala ustanova ropstva, kao relikv iz rimskog doba, a oživljena je na izvesno vreme novim potrebama i stranim uticajima. Slovensko zaleđe, koje je isto tako poznavalo ustanovu ropstva, imalo je da snabdeva dalmatinske gradove i njihove kupce dragocenim robljem. Jedna naročita okolnost pogodovala je ovome. Crkva je branila držanje katoličkog roblja. Ali, krivotvoreni ili paganski robovi smeli su se imati. U Bosni je bilo bogumilstva, a i roblja, a zemlja je često bila u feudalnim sukobima, pljačkana i robljena od inostranih vojnika; na moru je bila potražnja za robljem i tako se dogodilo da su patareni — i uopšte Bosanci, kao roblje, masovno izvoženi na zapad. Bosna je u srednjem veku bila ozloglašena kao zemlja koja izvozi roblje.² Roblje se iz Bosne izvažalo pod patarenskom firmom, a veliki deo izgleda da čak nije bio u ropstvu ni u samoj Bosni. Tamo je nesumnjivo postojala ustanova ropstva, ali svakako da znatan deo »patarenskog roblja« potiče iz reda seljaka, koji su silom hvatani i odvođeni u roblje. Inostrane vojske, domaća vlastela, profesionalni trgovci robljem i razni »nabavljači«, odvodili su kmetove i pastirice, patarene »predistini-rane« za ropstvo i poslovali sa njima. Bezobzirno su nastupali otmičari ljudi još u XIII v.

U Dubrovniku, u XIII i XIV v., veći deo roblja sačinjavali su ljudi iz Bosne. Sa tim krivovercima smelo se trgovati i nije bilo koga da brani izvoz. Neki trgovac iz Luke u Italiji, Stefano Neli Fatineli, protestovao je zbog prodaje neke Margarite iz Bosne: »Bosanci su hrišćani, oni poštuju Hrista isto kao i mi i njegovom su krvlju otkupljeni, te ne mogu postati roblje«. Na to se niko nije osvrtao.³

Od kraja XIV v. sve su češći protesti bosanskih vladara zbog prodaje njihovih podanika u Dubrovniku. Sigurno se u Bosni gubila svaka bezbednost jer je svako mogao biti uhvaćen i odvučen na tržište robova, a vlastelu je to samo poticalo na nered.⁴ 1400 g. žalio se bosanski kralj Ostoja Dubrovčanima što izvoze roblje iz Bosne. Republika spremno odgovori da je zabranila trgovinu »ljudskim mesom«. Protestovao je i najmoćniji velikaš Hrvoje.⁵ U Dubrovniku je tada bilo puno bosanskog roblja, ali se ono počev od oko 1300 g. sve

² Mih. Dinić, Trg Drijeva i njegova okolina, Godišnjica N. Čupića 47, Beograd 1938, 145.

³ Razume se da bi bilo pogrešno uzeti da je svaka bosanska robinja bila ustvari samo ugrabljen seljanka. Ima u XIV v. slučajeva da Bosanci u Dubrovniku pred notarom oslobađaju roblje bez naknade, a niko ne bi zarobljavao pastirice da bi ih u tuđem gradu pustio. Mnoge devojčice su u gradu imenovale svoje prve gospodare, čije su robinje bile od početka, »ab origine«. Bosanski ban je 1279 prodao dve robinje u Dubrovniku. Nekoliko odbeglih bosanskih robova vraćala je vlada gospodarima u Bosnu. Poneki se Bosanac u doba gladi prodavao sam, ne samo u gradu nego i u Bosni.

⁴ B. Petranović, O robstvu po srpskim spomenicima i statutima primorskih dalmatinskih gradova, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 16,73, smatra da je tada ropstvo u Bosni bilo zakonom zabranjeno. Kralj Ostoja, doduše, istupao je protiv trgovaca robljem, ali je rođena kći kralja Dabiše radila sa robljem.

⁵ M. Pucić, Spomenici srpski, Beograd 1858, 31.

jače zamenjuje slobodnom poslugom, opet poreklom iz Bosne. Zato su zabrane, izazvane protestima, mogle lakše biti provedene. Već 1388 senat je zabranio prodaju zarobljenih Albanaca u gradu, a onda i stanovnika Zete. I Korčulani su 1378 — u doba hrvatsko-ugarske vlasti — ograničili ovu trgovinu. 1413 zabranilo je dubrovačko Malo veće trgovinu robljem, a 1416 izdan je konačni dekret o zabrani. Ipak se smelo držati roblje »pro usu suo«. Ovo nije smetalo Dubrovčane da na istoku rade sa robljem, pri čemu su neki od njih stradali 1397 g. a drugi imali velikog uspjeha. Korčulani su ponovili zabranu 1418. Ipak je Bosanac Pavle Jurjević protestovao 1419 kod Dubrovčana zbog trgovine robljem. Tako je, usled opšteg iščezavanja roblja na zapadu, dubrovačka zabrana, čiji su povod bili bosanski protesti, mogla još i zakonski ograničiti ropstvo. U XV i XVI veku ima u dubrovačkim dokumentima još dosta slučajeva prodaje roblja. Čak početkom XVII v. moglo se katkad u gradu nabaviti crno roblje iz Afrike. Time su tada uglavnom trgovali stranci.

II

Jedan deo bosanskog roblja stizao je u Dubrovnik preko bosanskih trgovaca robljem, koji su izvozili svoju robu na tržište u gradu. 1279 g., bosanski ban, preko svoga povjerenika Vislavića, prodao je dve robinje u Dubrovniku.⁶ 1280 g. plasirali su u gradu roblje Repe, krojač kneginje humske i Mojša, sluga Dobravca, tepčije kneginjinog. Bilo je tada dosta bosanskih trgovaca robljem u gradu. Većinom su bili iz Rudina, Trebinja, Konavala, Popova, Nevesinja, Gacka, Onogošta. Sam ban Prijezda poslao je jednog roba na dar Dubrovčaninu Benku Gunduliću. Ipak, krajem XIII v. bosanski trgovci na dubrovačkoj pijaci nisu igrali odlučnu ulogu: u ukupnom broju prodaja 1281 učestvovali su samo sa dvadeset postotaka. U XIV v. Bosanci dolaze u grad da prodaju svoju robu, ali je mnogo više prodaju na pijacama u Bosni. Nekoliko primera ilustruće to.

1311 prodali su roblje u Dubrovniku Trebinjac Obradović, Preljub Tolislavić iz Rudina i Franković iz Huma Manganu iz Barija, Kranislav Radostić iz Rudina nekom trgovcu iz Barija.⁷ Borislav Vladimirović iz Bosne prodao je robinju 1312 za 6 perpera. Gornji Franković prodao je 1313 robinju nekom trgovcu iz Tranija, pod uslovom da je pusti nakon 20 godina. Brajko iz Huma prodao je 1314 robinju Manganu. Neki Stjepan iz Pribreze prodao je 1316 robinju, koja je posle preprodana u Bari. Stjepan Čučević iz Dabra prodao je 1318 robinju Radost i njenu kćer nekom italijanskom trgovcu, Bogoslav Bratoslavić, vlah bosanskog bana, prodao je 1365 robinju Radoslavu zlataru Tihoču

⁶ Vislavić je bio trgovac robljem. 1280 opljačkan je od omiških gusara, vraćajući se iz Neretve. 1281 predao je jednu robinju a drugu kupio, 1282 prodao je tri robinje.

⁷ Dubrovački drž. arhiv, *Diversa notariae* 1, 33, 39, 46. *Div. not.* 2, 65'. Za dokumenta iz Dubrovačkog arhiva služio sam se i spisima M. Peterkovića, u arhivu Istoriskog instituta SAN.

Čaloviću, pod uvetom da je posle 10 godina oslobodi. Luka Bogdanić nabavio je robinju Milku od Bosanca Draška Vukoslavića. Uzeo je i Mojmilu iz Usore od Bosanca Veloja. 1370 preprodao je za Bari. Vukac Vidoslavić prodao je 1367 neku robinju iz Kučeva, a poticao je sam iz Usore. Oliver Derivanović, vlah, oslobodio je 1368 robinju jer mu je isplatila svoju cenu u gradu. Oslobođenica se odmah unajmila da služi Tihoča zlatara. 1372 prodao je Vid Bosanac robinju Ivanu. Neki Pozančić iz Bosne prodao je robinju iz Kučeva za jednog konja. Utjeh Vučković iz Zagorja prodao je 1373 malog roba Bratmila Đivu Buniću. U ugovoru je izričito naglašeno, da ako dečak pobegne sa bilo kime iz bosanske banovine, Utjeh će ga vratiti ili dati novac natrag. Utjeh je prodao i robinju Tvrđicu nekom Bogunoviću. Robinju Kranislavu iz Trebinja⁸ kupio je Milan Kranislavić od Rudena iz Prače. Neki Pripčić iz nevesinjskog Beograda prodao je robinju i njenog sina đakonu Marinu Saraki. Đakon je ubrzo preprodao robinju trgovcu Maselu iz Ankone. Tvrđislavu sa Drine kupio je 1374 u Dubrovniku Raden Ilić od Bosanca Velana Stojkovića. Boljeslav i Bolko iz Bosne, »ljudi kneza Radivoja«, prodali su gomilu robinja iz Budimlja.⁹ Hlapče sa Drine prodao je 1376 neku robinju Marinu Bratoslaviću. Gojku Radoslavljevu iz Bosne nabavio je 1377 neki Peterković od Nikole Miloševića Bosanca. Vukac Dragošević Bosanac prodao je robinju Stojku Pripče Utolčiću. Bosanac Vladislavić prodao je 1378 robinju Stanicu iz Prače. Dimitrije Bosanac prodao je 1379 vlastitu sestru. Miladin Zuđotić iz Neretve prodao je 1381 robinju Milu. Tvrđak iz Neretve prodao je robinju nekom Firentincu, a ovaj je preproda za Ankonu.

Deo ovog roblja prodan je u Bosni, pa su notarske isprave načinjene u Dubrovniku. Za neku robinju iz 1368 kaže se da je Pribil Dobročinić nabavio u Bosni. 1381 g. Marin Gundulić, preko posrednika, uzeo je robinju Živku u Bosni. Prodao je tamo bosanski izvoznik roblja Bogdančić. Ovaj je u Podvisokom prodao i neku Misloslavu, koja je isto pala u ruke Gunduliću. Neka je robinja 1381 kupljena u Lepenici i opet dospela do Gundulića. Ivan, carinik u Konjicu, prodao je Marušu, kćer Radoslava Grupšića sa Drine i ona je najzad uvedena u Gundulićev magacin. I u Neretvi su Bosanci prodavali robinje Gundulićevim nakupcima roblja. Butko Lendić prodao je u Bosni robinju Rafu Gučetiću, koji djevojku preproda Marinu Rastiću. 1381 nabavio je jedan ankonski trgovac od bosanskih trgovaca nekoliko robinja u Neretvi i ustupi dve za Mesinu.

Jurić kolar prodao je u Bosni roba 1385, kao i Petko Dragosalić. Butko Tvrđković dovodio je svoju robu u grad. Knez Mirko je na domu prodavao roblje. Bosanac Bogavec Vukojević iz Visokog došao je sa jednim robom u grad 1389. Radoslava, kći Tvrđoša Bosanca,

⁸ »de Trebigne contrate Volchec Chervatini«. Div, not. 9, 70.

⁹ »de Budimgle de partibus ubi dominabatur cuppanus Nicolaus«. Nije znači nastradao samo Altomanović već i njegovi podanici.

koju je 1391 nabavio od Vukoslava Prvoševića iz Bosne Marin Radošić, odmah je preprodana za Barcelonu. I Milat vlah se bavio ovom robom.

Sama Stojislava, kći bosanskog kralja Dabiše, prodavala je roblje u Brštaniku na Neretvi. Ovdje je i dubrovački zlatar Brajan Mikulić kupio patarenku Dragoslavu. Katalan Petar Doj snabdevao se robljem na Neretvi. Tamo je Vukoslav Pribilović doveo dve devojke čak sa Drine i prodao ih na Kandiji. Roba Radoslava iz Plevanja »od roda bosanskih robova« kupio je, 1393 u Plevlji, Ruskoje Silović, trgovac robljem sa Neretve, od Bosanca Dragića. U Dubrovniku roba dobije Nikola Menčetić. Trgovac sa Neretve češće je išao na takva poslovna putovanja da nabavi robu. Oliver Vitomirović iz Gackog prodao je tada robinju Bogoslavu sa Drine. Neki Utivec prodao je na Neretvi roba koji je dospeo u ruke Miha Lukarevića.¹⁰ Marin Kabožić uzeo je robinju Radoslavu, nabavljenu u Bosni. Bosanac Hvalec prodao je Stojku Bogdanoviću iz Usore patarenku Gojnu, koja je nosila i katoličko ime Simona. Devojčica je 1397 preprodana. Rusan Vitanović, vlasnik robinje Velke koja nije znala ni za oca ni za majku, prodao je Petku Tolanoviću, trgovcu robljem sa Neretve. Ovaj devojčicu preproda za Mletke. Dva bosanca dovedu u grad malu Drahnu, preprodaju je nekom trećem Bosancu, a ovaj je unovči kod nekog Kotoranina. Grubiša Radosalić iz Uskoplja prodao je dve patarenke u Bari. Njih je prvo prodao stari vlasnik Dragić Lupčinović iz Gornje Lašve. Gradoje Tributinić, iz dela bosanskog primorja koje je kupila Republika, nabavio je od nekog Bosanca robinju sa dva sina i unosno je plasirao za Mesinu. Vojihna Smilović držao je u Bosni robinju Radoslavu iz Breze, a preprodao je u gradu 1398.¹¹ Milša pataren prodao je u Usori 1398 vlastitu kćer Draginju, trinaestogodišnje dete, vlastelinu Gučetiću. Isti je Dubrovčanin kupio i Ivicu, patarenku iz Usore. Neka bosanka je tada u Dubrovniku prodala svoju robinju od 15 godina. 1399 kupio je neki Dubrovčanin robinju u Bosni za račun nekog Firentinca.

Ne bi se smelo tvrditi da su ljudi u Bosni postajali roblje zato što su bili krivoverci. U Bosni je bilo roblja, a verovatno se i dosta naroda pretvaralo silom u roblje da bi se moglo strancima prodati pod imenom patarena. Svi ovi primeri, kojih bi se dalo navesti još veoma mnogo, očigledno pokazuju da je u Bosni postojala ustanova ropstva i da su se mnogi Bosanci pojavljivali kao trgovci robljem. U tome nisu činile izuzetak ni najviše ličnosti.

Interesantna je ličnost Đora Bokšića, Dubrovčanina, koji je stekao karijeru u Bosni i trgovao robljem. Bio je protovestijar kralja Dabiše koji ga je veoma cenio. Bokšić je držao u zakup bosanske carine i kao vrlo bogat čovek imao i uticaja na dvoru. Njegov otac bio je kamenar u Dubrovniku. Taj Bokša kamenar kupio je 1367 robinju Ra-

¹⁰ Isti vlastelin kupio je od posrednika Živka Hrvatinića i robinju Radoslavu.

¹¹ *Diversa cancellariae* 33, 123'.

doslavu iz Usore. Đore, sin Bokšin, kupio je 1368 neku robinju, kćer raškog popa Mirolava. I drugi brat se bavio robljem. Kada je otac umro, i Đore je trgovao. 1374 prodao je robinju Stanislavu. 1377 je njegova žena Maruša prodala tri robinje i dva mlada roba — braću u Ankonu. Iduće godine Đore je nabavio robinju Bogdanu. 1381 prodao je u Mesinu četiri mlade Bosanke. Stalno je trgovao po Bosni. Pokušavao je da prigrabi monopol za izvoz bosanskog olova. Republika ga je cenila i jednom poslala u Ugarsku. Bokšić je 1381 nabavio dve nove robinje i preprodao ih — Marinu Gunduliću, kome je davao i druge robinje. 1382 kupio je u Neretvi neko roblje i prodao Gunduliću, koji opet preproda robu u Firencu. Đore je uzimao još čitav niz robinja u Bosni. Njegova žena trgovala je kada je on bio odsutan. 1392 bio je protovestijar kralja Dabiše. Žena je tada otvoreno prodala dva deteta — Živana »krtjanima« od 8 godina i desetogodišnju Katarinu »od roda patarenskog iz Bosne«. Decu je kupio neki Kabožić. 1398 Maruša, tada udovica, darovala je jednoj plemenoj mletačkoj udovici robinju Gojslavu, patarenku, pod uslovom da je ne može prodavati već samo osloboditi, a ako je nadživi, oslobađa se.

III

U Dubrovniku se, krajem XIII v., držalo mnogo bosanskog roblja. Najviše su ga posedovali vlastela, nešto manje zanatlije, i retko neki trgovac-pučanin. Mnogi od njih su i trgovali robljem. Među vlastelom, koja je radila sa robljem, nalaze se mnoga imena. Iz pojedinih rodova bilo je uvek po nekoliko članova koji su imali roblje, prodavali ga ili nasleđivali. U aktima o roblju nalazimo tridesetak plemićkih porodica. Od zanatlija se navode brijači, krojači, zlatari. Pominju se i neki trgovci (Bogoje, Pobrat). Pojedinačno se roblje nalazilo i kod drugih građana. Vlastela su roblje nabavljala i u XIV veku, jer su i u ekonomskom životu igrala odlučnu ulogu. Sa robljem su imali veze rodovi skoro sve vlastele, među njima i neka crkvena lica, koja su, kao i sav ostali svet, držala robinje za kućnu posluđu. U XIV veku roblje drže i mnogobrojni građani. Među njima se navode Nikola Saksinović, Pripče Utolčić,¹² Milten Pribojević, Radoslav Cimbić, Marin Bratoslavić, Maroje Stanković, Pribil Dobročinić, Vlahota Vodopija, Radoslav Vidoslavić i mnogi drugi sa sličnim neplemenitim imenima. To je u vezi sa intenzivnijom dubrovačkom trgovinom u zaleđu, za koju je naročito karakterističan slučaj Đora Bokšića.

Vlastela su često davala roblje u miraz.¹³ Neki od njih, kao Marin Gundulić, učestvovali su u pravoj trgovini robljem.

¹² Vend. cancellariae 2, 44', 46. Utolčićeva kći Maruša primila je 1378 na dar malog roba od Radiča Bobana.

Više su se ovom trgovinom bavili građani. Još u XIII veku bilo je poduzetnih građana koji su držali i prodavali roblje i svake godine, pored ostale robe, imali i par robinja. Preprodaja je bila naročito unosan posao. Pojedini Dubrovčani, koji su šire trgovali robljem, imali su svoje nabavljače koji su za njih išli u Bosnu. Tamo su kupovali roblje, naročito od feudalaca i domaćih trgovaca robljem.

Vrlo često ni agenti nisu dolazili do pravih vlasnika nego su stupali u kontakt sa Bosancima, koji su od raznih gospodara otkupljivali roblje. I tako su robinje katkad prelazile iz ruke u ruku, od bosanca vlasnika bosanskom trgovcu, dubrovačkom nakupcu, dubrovačkom trgovcu i stranom kupcu, pri čemu su svi zarađivali. Često je i kakav trgovac olovom usput nabavljao i kakvu devojčicu, preprodavao je opet dok ne bi postigla visoku cenu. Utješeni i Branko Nikolići iz Dubrovnika prodali su 1390 jednom Katalanu jednom roba i četiri robinje koje su »kupili na bosanskim tržištima roblja«. Primili su 67,5 dukata. Posle petnaest dana uzeo je roblje neki Mesinac za celih 95 dukata.¹⁴

Četrnaestogodišnja Janja dovedena je u Dubrovnik gdje je u oktobru 1389 Ratko Kamenović iz Bosne prodao nekom Sirakuzancu Andjelu za 15 dukata. U novembru je Andjelo preprodao djevojčicu zaradivši na njoj 8 zlatnika za mesec dana. Kupac, Sole sa Majorke, isplatio je dukate »u dobrom zlatu« i u decembru opet prodao devojčicu za celih 30 dukata. U isto vreme, Stanku Bosanku kupio je u Bosni neki Petko Tavčić, prodao je nekom trgovcu iz Barcelone za 18 dukata a ovaj je robinju naivno za istu sumu dao Andjelu, koji je baš ostao bez Janje. Ali je Andjelo odmah Stanku preprodao, zaradivši 3 dukata. Onda kupi jednog Turčina. Ovoga mu je prodao zlatar Pripko, koji je roba uzeo od Bosanca Radašina Radulinovića. Ovaj je Turčina sam zarobio i odmah doterao u grad da ga proda, a doveo je i nekog drugog roba, koga je nabavio od svoega druga-vojnika.

Neki Dobroslav iz Mlina kupio je jevtino od nekog bosanskog vojnika roba Dobre, zarobljenog Turčina. Preproda ga Radovcu Bratanoviću za 8 dukata. Kroz nekoliko meseci ovaj preproda roba za 35 zlatnika.

Ponekad se roblje preprodavalo sa gubitkom, mada vrlo retko. Gojna iz Usore prodana je 1316 za 20 perpera, a preprodana za Bari po ceni od 16 perpera.¹⁵

IV

Mnogo se bosanskog roblja izvozilo. Od XII v. odigravala se jedna naoko paradoksalna pojava — mlado građanstvo oživljavalo je davno

¹³ U miraz su robinje dane naprimjer 1280: G. Čremošnik, Spisi dubrovačke kancelarije, Zagreb 1951, 101, 107, 110, 111, 113, 1308; Tekst. 3, 37.

¹⁴ Div. not. 10, 114.

¹⁵ Div. not. 2, 99.

zapušteno ropstvo.¹⁶ Crkva je branila robljenje katoličkog stanovništva. Ali je u zaleđu mnogih naših primorskih gradova bilo patarenskih oblasti Bosne. Krstaški ratovi protiv Bosne u XIII i XIV v. doveli su u Hrvatsku na hiljade i hiljade patarenske čeljadi iz onih hrvatskih župa, koje su za neko vreme bile podvrgnute Bosni.¹⁷ Roblje se izvozilo i na primorju, preko mora. 1253 žalio se knez Črnomir iz Konavala Dubrovčanima da su mu silom oteli neke ljude i jednu ženu i prodali ih preko mora.¹⁸ Ovo je znak da se već u to doba bosansko roblje ne samo kupovalo već i otimalo.

Dubrovački statut od 1272 predviđa da se svakog roba višeg od dva lakta, izvezenog iz grada preko mora, plati knezu trećina perpere. Ova carina dokazuje da se roblje već uveliko izvozilo. Krajem XIII v. izvažalo se roblje iz Dubrovnika u mnoge luke Sredozemnog mora. Naročito je bosansko roblje odlazilo za Veneciju i Bari, odakle su stizali kupci. Isto tako roblje je odlazilo u Palestinu, na Krit, u Marselj, Majorku. Sa svih strana stizali su trgovci i nabavljali ponekog roba. Statistički podaci pokazaće ovaj izvoz:

godina	broj prodaja	od toga muški robovi	kupili stranci
1281	95	10	45
1282	78	9	38
1283	42	7	20
1300	32	1	14
1301	15	1	8

To znači da su inostrani kupci bili zainteresovani na polovini kupoprodaja roblja. Većina izvezenog roblja odlazila je u Mletke i Bari, ali su mnogi išli na daleke strane. Radislav Dobrosravić iz Rudina prodao je 1281 robinju Radoslavu Bernardu iz Narbone, stanovniku Marselja, a Obrad Budenović iz Popova prodao je Bosanku Obradu nekom Bernardu Kurteziju, trgovcu sa Majorke. Rob Nikola otišao je na Krit 1301, a robinja Radost kupljena je za Akon 1282. Septembra iste godine otišao je nekom akonskom trgovcu Bosanac Obrad. Tako je krajem XIII v. bosansko roblje iz samog Dubrovnika odlazilo za Veneciju, Bari, Trani, Mesinu, Revelo, Fermo, Salerno, Eskulo, Molfetu, Akon, Tripolis, Kandiju, Marselj, Majorku, Pulu, Grado itd. Sam bosanski ban izvezao je 1279 robinje i one samo greškom nisu otišle preko mora.

U XIV v. namnožili su se stranci koji su uzimali roblje. Oni su često bezobzirno trgovali i nabavljali roblje otvorenim nasiljem. Vlada je morala da donosi stroge naredbe protiv otmičara koji su napasto-

¹⁶ Amerigo d'Amia, *Schiavitu romana e servitu medievale*, Milano 1931, 149, 177.

¹⁷ Vl. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, Zagreb 1902—22' s. v. herza (387).

¹⁸ Fr. Miklošić, *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, Beč 1858, 42.

vali ljude i krcali ili u Italiju kao roblje. Ovi ropci (termin je iz XV v.) ugrožavali su bezbednost u samom gradu, a navlačili su i represalije iz zaleđa. Mateju Rina određen je 1306 rok od 4 meseca da vrati neku robinju iz Apulije. Kada mu je istekao rok, upozoren je ponovno i predočena mu globa od 20 perpera. Prvica, oslobođenica Pobrata kamenara, tužila je neku dvojicu da su je opljačkali i prodali »onim ljudima Črnimira«, odakle se jedva izbavila. Dovala je dva svedoka koji su je videli u ropstvu. 1320 tužena je jedna kompanija Puljiza da je nasilno odvela sina nekog Dubrovčanina. Andrija del Sevo morao se 1321 obavezati, u ime nekog trgovca iz Tranija, da će za 4 meseca vratiti u Dubrovnik sina nekog Dubrovčanina koji je odveden za Italiju, i to »liberum et francum«. U protivnom slučaju platiće 90 perpera ili otići u tamnicu dok ne isplati celi iznos. Neki Radomir Rađović tužio je 1323 otmičara roblja, nekog trgovca iz Barija. Trgovac je morao vratiti otetu devojkicu. Dva dubrovačka građanina morali su 1325 jamčiti za jednog trećeg da će odmah dovesti nestalu devojkicu Vidinu, ili odlaze u zatvor. 1335 je optužen jedan bračni par da je oteo i poslao u Italiju kao robinju šestogodišnju devojčicu nekoga Marina.¹⁹ Dubrovčanin Raden tužio je dva brata Puljiza što su odveli njegovu robinju Veselu. Ovakvih slučajeva bilo je i kasnije. Andrija iz Barija došao je pod sud 1372 godine. Dva stranca su pristala da jamče za njega i da isplate eventualnu kaznu ako se na procesu dokaže da je Andrija izvezio unajmljene slugu, a preko mora ih prosto prodavao kao roblje.²⁰ Neku sluškinju hteli su ropci prodati na Korčuli i jedva je neki Dubrovčanin spase 1400 godine.

Sve to gonjenje robaca bilo je na zakonskoj osnovi. 1323 objavljeno je u gradu da niko ne sme ukrcati na svoju barku roba ili robinju »nisi primum habuit ex ea publicum instrumentum«. Time su se pogadali pre svega otmičari. Ni posle zdravemarije nisu smeli isploviti. 1324 saopšteno je narodu da niko, ni domaći ni stranac, ne sme iz luke otploviti brodom na kome ima služinčadi, ako prethodno ne dostavi knezu broj i namenu unajmljenih osoba. Posle pretrage broda nije se više ništa smelo ukravati. Radilo se ovde i o obezbeđenju kneževog dohotka, o čemu je donesena uredba i 1328, ali i o meri protiv robaca.²¹

Međutim, ako nisu ugrožavali bezbednost u gradu ni suviše bezobzirno poslovati u zaleđu, i ako su pristajali da legalno i zakonito plaćaju sve dažbine, stranci su imali slobodne ruke za svaku trgovinu robljem. Krajem XIII v. bilo ih je stalno i mnogo u gradu. Poznata su imena oko pedesetorice Venecijanaca koji su tada u Dubrovniku uzimali roblje.

¹⁹ Div. canč. 11, 17'.

²⁰ Div. canč. 23, 111'.

²¹ Doneseno je u ovo doba još niz mera. 1312: niko ne sme ni suvim ni morem izvoziti roblje bez notarskih isprava ili kneževe dozvole. 1320: roblje se ne sme ukrcati na brod iza zdravemarije; dubrovački brodovi ne smiju krcati roblje bez isprava ili specijalne dozvole. Malo veće odredilo je kazne za krijumčarenje roblja u Apuliju. I ovaj je momenat imao značaja.

U XIV v. najviše kupuju roblje u Dubrovniku Puljizi, Ankonitanci, Katalani, Firentinci i Mlečani.

Puljizi su pravili čitave kompanije za trgovinu robljem. Andrija Tomazi iz Tranija i mastilac Antonije iz Ankone ugovorili su krajem 1320: popola dele dobit od nabavke i izvora roblja.²² Gr. Čremošnik je dokazao da se od početka XIV v. roblje u Dubrovniku sve više zamjenjuje slobodnom radnom snagom. Pa ipak je izvoz u Pulju bio još uvek znatan. Puljizi su imali prave kompanije za izvoz roblja i često su potpadali pod udar zakona zbog bezobzirnog poslovanja. Nekoliko primera pokazaće da su oni »radili« kroz celi XIV vek.

1301 kupio je u gradu roblja trgovac iz Barija Markuco. Andjelo Gulielmi kupio je 1308 robinju iz Gacka. 1310 robinje je naveliko uzimao neki Sanela. Naročito se isticao trgovac Mangano. Poticao je iz vrlo ugledne porodice iz Barija, koja je često davala kancelare svome gradu. Mahom je Frančesko Mangano živeo u Dubrovniku. 1306 godine kupio je od Toljena Vukmirovića robinju za 12 perpera, pod uslovom da je može odmah vratiti ako robinja dobije padavicu. Kupio je i jednog roba za 5,5 perpera, pod istom pogodbom.²³ Sačuvano nam je više podataka za njegov rad 1310 godine. On je tada ugovarao mnoge poslove kupujući i preprodavajući radnu snagu i robinje. Neki roditelji dadoše mu kćer Dobroslavu da služi 15 godina, a on je preproda zemliaku Nikoli Kosta za 15 perpera. Trebinjanka Tola morala ga je služiti 20 godina, a Stana iz Rudina obavezala se na 20 godina za 2 perpere. Bratna je morala služiti 20 godina za 5 perpera, pa je gazda preprodao Kosti za 8 perpera. Nikola Trebinjanin mu predade kćer na 12 godina. Velislava je morala raditi 20 godina za 4 perpere, a preprodana je odmah za 12 perpera. Na nekoj Bratoslavi zaradio je 10 perpera, a na Bogđani iz Slivna 12 perpera. Stanku iz Trebinja preprodao je sa zaradom od 10 perpera, a za Radoslavu uze 15 perpera. Dehnu je ustupio nekom Mlečaninu. Konavoku Milu uzeo je na 20 godina za 3 perpere i preprodao za 16. Miloslavu iz Nevesinja prodali su mu za 3 perpere, a on je ustupio drugome za 15 perpera. I neke druge su mu se obavezivale za mali novac, a on ih je, sa velikom zaradom, ustupao drugima, osobito strancima. Zaradivao je novac na bedi gladnog naroda koji je iz Hercegovine dolazio i obavezivao se da radi celoga života za nekoliko perpera, ili i besplatno, samo za hranu, dok ih je Mangano preprodavao po petostrukoj ceni bez ikakvog rada. Unajmio je 1310 nekih 14 devojaka i skoro sve ih uz dobar prihod, ustupio drugima. U isto vreme poslovaio je i sa robljem. Zbislav Batinić iz Trebinja prodade robinju Obradu za 12 perpera Pasku Ranjini, od koga devojku kupi Mangano. Medoje i Budislav iz Trebinja prodadoše mu robinju Dragost za 9,5 perpera.²⁴ 1311 kupio je Manga-

²² Div. canc. 6, 73'.

²³ Div. canc. 3, 70', 76.

²⁴ Gregor Čremošnik, Izvori za istoriju roblja i servijalnih odnosa u našim zemljama sr. vijeka, Istorisko-pravni zbornik I, Sarajevo 1948, 148-162 passim.

no robinju od Trebinjca Obradovića. Od Preljuba Tomislavića iz Rudina nabavio je još jednu robinju i ubrzo preprodao.

Mangano se u ovo doba beleži kao »habitor Ragusii«. Obično je robu preprodavao zemljacima. 1312 imenovao je nekog trgovca iz Barija za zakonitog zastupnika-prokuratora. 1314 kupio je od nekog Brajka iz Huma robinju za 10 perpera. Mangano je umro 1320 godine, verovatno u maju.

Pored njega bilo je mnogo drugih Puljiza. 1318 bavio se robljem naročito Ričardo Đuliani iz Barija. Svi su oni u isto vreme unajmljivali i sluzinčad. 1311 kupio je robinju od Marka neki Tomazo Rubei. Bilo je i trgovaca iz Molfete, Trani i Sorenta. U četrdesetim i pedesetim godinama XIV v. njih je manje u Dubrovniku. 1368 kupio je neki trgovac iz Brindizi dve robinje, majku i kćer, za 37 perpera.²⁵ Neki zanatlija iz Barija nabavio je robinju iz Usore. Frančesko Blazi kupio je robinje Velnu i Radoslavu. 1370 kupi neki trgovac iz Barija Mojmilu iz Usore. Palmerio Elefanto iz Barija uze 1377 robinju Gojku. 1381 kupio je Mesinac Nardo četiri robinje iz Bosne za 60 dukata. Od nekog Jakinca kupio je drugi Mesinac robinju Grunju za 30 zlatnika. I za Radoslavu položio je veliki novac. 1382 pobegla je Dobrosava, robinja Ruđera Sicilijanca.²⁶ 1390 prodali su Branko i Utješen Nikolići jednog roba nekom mesinskom trgovcu. 1398 kupio je Antonio Janeli iz Barija, trgovac u Tranju, dve robinje iz Lašve. Andjelo iz Mesine kupio je robinju Gojislavu sa dva deteta.

I Firentinci su nabavljali roblje. Bartolomeo Beti nabavio je 1376 robinju Ljubislavu. Neki Jakopo prodade 1377 20 miljara olova, 2 roba i 10 robinja. Roblje je imalo između 10 i 30 godina. Ugovorio je u maju da za mesec dana isporuči u Zadar celokupnu »robu«. Iz Neretve se slala na trošak kupaca. Pošto se u Zadru bude načinila isprava, isplatiće se 144 dukata. 1383 kupio je Marin Gundulić jednu robinju i preprodao je nekom Firentincu.²⁷ 1399 kupljena je za račun nekog Firentinca robinja u Bosni.²⁸

I Ankonitanci su dolazili po roblje. U dubrovačko-ankonskom trgovačkom ugovoru iz 1372 izjednačeni su Ankonitanci sa Dubrovčanima u pogledu svih roba, a napose i u trgovini robljem.²⁹ Jedan od najistaknutijih ankonskih trgovaca robljem bio je Petrelo de Maselo.

1370 je Maselo kupio Dobricu, kćer Ostoje iz Bosne, robinju dalkona Marina Sarake. 1372 bili su on i dubrovački lekar Kristofor jamci

²⁵ Vend. canc. 2, 14.

²⁶ Div. canc. 25, 125. Neki njegov zemljak izgubio je u jedan mah dve robinje.

²⁷ 1398 saslušavana je robinja Flora iz Rusije »od roda nevernoga i robovskog«, na zahtev nekog Firentinca te priznade da mu je robinja. I Ruse su Mediteranci smatrali predestiniranim da im služe i robuju, isto kao i Bosance.

²⁸ Div. canc. 33, 141. 1386 kupio je neki Padovanac, poreklom iz Firence, robinju Godimilu za celih 40 cekina.

²⁹ J. Radonić, Dubrovačka akta i povelje I-1, Beograd 1934, 105. Monumenta Ragusina IV, Zagreb 1896, 135 (servi et ancillae).

za nekog trgovca iz Barija koji je krijumčario roblje.³⁰ 1374 kupio je Pripnu, kćer Vukčevu, od Tvrdaka Bjelojevića. Iduće godine nabavio je od đakona Sarake Krajnu i Tvrdicu, kćeri Obrada Rašanina. 1377 kupio je sa nekim ortacima dva roba i deset robinja. Odmah je nabavio još dva brata i dve sestre i još jednu devojčicu.³¹ Neki Radostić iz Stona prodade mu 1381 dve robinje za 80 perpera. Od nekog Firentinca uze još jednu robinju. Pored Masela poslovali su i drugi Jakinci. Isticali su se Antonio Jakopov i Leo Mazi, koji su često odlazili na Neretvu.

Venecijanci su stalno dolazili u Dubrovnik da nabavljaju roblje. 1301 nabavio je robinju Radost iz Bosne Ivan Lelokulo, Mlečanin. Matteo Cirurcio uze 1314 roba Boljena. Augusto Aldideri 1328 kupi u gradu neku Grkinju. Trgovac Zorzi uze 1352 robinju Hvalicu. Đuro Guro kupio je 1365 robinju Koprivicu. Imao je i jednog Tatarina, uzetog za 20 dukata. 1368 prodao je Radeč Obradović iz Bosne robinju Dražicu Marku Bonci. Benedeto Kontarini kupi 1385 robinju Bosanku od bosanskog prodavca za 13 dukata. Brajan Mikulić, zlatar, prodade 1392 jednom svom cehovskom drugu iz Mletaka neku patarenku, nabavljenu u Brštaniku. Petko Toljenović iz Neretve prodade devojku Velku patarenku, nekom zastupniku Margarite Alviza Kornaro. U posljednim godinama XIV v. kupili su Mlečani nekoliko robova Turaka, zarobljenih u Bosni.

Sem ovih trgovaca dolazili su i ljudi iz drugih gradova. Robove su nabavljali Đenovljani Mikijelo Terigo, Korado de Kampis, Alessandro Beli, Palavezino i drugi. Jedan grčki zlatar kupio je 1367 majku i kćer iz Raške i odveo na Krit. Iduće godine je neki Dubrovčanin, stanovnik ahajske Klarencije, u svom rodnom gradu kupio robinju. 1393 otišle su dve robinje na Krit. Jedan Milanac, stanovnik Venecije, nabavio je 1375 dve sestre-robinje.³²

Čim su Španci aktivnije počeli trgovati u Dubrovniku (pojedinci dolaze početkom XIV v.), nije izostala ni trgovina robljem. Antonio Đenezi, Katalan iz Barcelone, kupio je 1388 jednog roba Turčina. Ovoga je uhvatio Gradoje Bosanac prilikom jednog turskog poraza. I neki Nikola iz Barcelone kupio je turskog vojnika Dimitrija. Berengar iz Barcelone nabavio je Turčina Leona, kome je mati bila Grkinja. Ivan Benimeli sa Majorke kupio je turskog roba Nebu.³³ Ivan Sole sa Majorke kupio je 1389 malu robinjicu Janju od nekog Sirakuzanca i uskoro je preprodao sa dobitkom. Bernardo Simonov iz Barcelone, prodao je tada istom Sicilijancu robinju Stanku, koju je bio kupio pre kratkog vremena. Sirakuzanac je nabavio i jednog roba — Turčina.³⁴

³⁰ Div. canc. 23, 111'.

³¹ Vend. canc. 2, 44'.

³² Isto, 39'.

³³ Radovec Bratanović preprodao je Nikoli de Prah nekog roba koga je uzeo od Dobroslava iz Mlina »qui eum emit a Sclavis in conflictu turchorum«. Zvao se Dobre. Verovatno je ova grupa pala u ropstvo u boju kod Bileća.

³⁴ Ovaj rob, tridesetogodišnji Mahmud, uhvaćen je u borbi, a izneo ga je na trg prekupac, neki zlatar.

Bernardo Katalan kupio je, 1390 od braće Nikolića, Dubrovčana, jednog roba i četiri robinje za 67,5 dukata, a posle dve nedelje preproda ih i zaradi skoro 30 zlatnika.³⁵ Katalan je nabavio i četiri roba-Turčina. Bili su to Ejdem, sin Begerov od 24 godine, Karaman od 25 g., Murat Bogdanović od 28 g. i Šain Smailov. Nabavljeni su u Albaniji od nekoga Filipa, koji ih je uhvatio u nekom hrišćanskom vojnom logoru, kada su iz njega proterani Turci. Plaćeni su po 29 dukata svaki. Katalan se obavezao da ih odmah izvede van grada.³⁶ 1391 kupio je Bernardo robinju Radoslavu, kćer Tvrdoševu, devojčicu od 15 godina. Uzeo je i neku Bosanku Stanku. Bernardo Morela sa Majorke kupio je 1398 u gradu jednog crnca-saracena iz Barke i položio 40 cekina. Jedan od glavnih katalanskih trgovaca robljem, pored Bernarda Simonova, bio je Petar Doj. On je 1378—9 ležao u dubrovačkoj tamnici i jedva izvukao glavu, a malo je trebalo pa da iskusi torturu. 1380 žalio se vlastima da mu je pobešla neka robinja, ali se ona nikako nije mogla pronaći.³⁷ 1393 imao je spor sa kapetanom Mihom Bunićem. Kapetan nije smeo da napusti grad dok ne imenuje zastupnika pred sudom. 28 avgusta kurija je osudila Bunića da isplati Doju naknadu za robinju — 12 zlatnika. I zaista, zastupnik Pucić isplatio je celu sumu. Ali se Doju sad dogodi nesreća u trgovini robljem. Dao je dvojici Dubrovčana tkanina da ih prodaju u Brštaniku i da mu za dobijeni novac nabave bosanki-patarenki. Dojini poverenici doveli su u grad dve robinje, Stojanu i Tvrdislavu za 36 dukata. Međutim patarenke uspeju da svrate pažnju na sebe, a neko im je i došapnuo dubrovačka shvatanja o roblju, te budu saslušane pred sudom. Izjave da su katoličke vere i rođene od katolika u katoličkom kraju, i Katalan ih dakle nezakonito drži u ropstvu. Doj se branio da ih je nabavio kao patarenke i da će sa njima tako postupati. Devojke su ćutale o tome da li su uopšte robinje, već su samo dokazivale da su katoličke vere. Svedoci potvrde iskaz mladih Hercegovki i knez oslobodi devojke. Poverenici Dojini morali su vratiti novac, uloženi u krivu robu, a mogli su po volji da se žale u Brštaniku.³⁸

V

Veći deo bosanskog roblja koji se prodavao u Dubrovniku bile su žene. Njihova imena su nam očuvana u velikom broju slučajeva. Krajem XIII v. one imaju najčešće imena izvedena od raznih duševnih osobina, što bi moglo svedočiti i o bogumilskom karakteru nekih imena (Milost, Radost, Dragost). U izdanim dokumentima za XIII v. objavljeno je nekoliko stotina imena iz perioda 1279—85 i 1299—1301.

³⁵ Div. not. 10, 114'.

³⁶ I. Božić, Turska i Dubrovnik u XIV i XV veku, Beograd 1952, 337.

³⁷ J. Tadić, Pisma i uputstva Dubrovačke Republike I, Beograd 1935, 424.

³⁸ Č. Truhelka, Još o testamentu gosta Radina i o patarenima, Glasnik zem. muzeja 1913, 380-1.

Pregledom imena iz prvog perioda dolazi se do sledećeg zaključka. Ima dosta imena sa završetkom na -ost: Radost, Dragost, Dobrost, Milost. Drugost, Prvost, Vlkost, Negost. Imena sa ovim završetkom ima oko jedne petine od ukupnog broja. Najviše je zastupljeno ime Radost. Razne robinje Radosti bile su uglavnom iz Usore, Vrbsa i Sane. Od ostalih imena češće su u upotrebi (u zagradi su razne varijacije): Mila (Premila, Milorada, Miluša, Miloslava, Milica, Milna, Milka), Radoslava (Radonega, Rada, Raduša, Prerada, Radica), Dobroslava (Dobruša, Dobrica, Dobra), Ljuba (Preljuba, Ljubislava), Bratoslava (Bratuša, Bratna), Dragoslava (Draga, Dražna, Dragohna, Dražica) Stana (Stanislava).³⁹ Kalendarskih imena skoro nema. Izuzetno se retko javlja ime Ivana. Robova ima svega nekih deset postotaka. Sva su imena narodna: Tvrdije, Radovec, Pribidrug, Ljuben, Radovan, Hlapota, Jan (Ivan?), Gosina, Veselko, Dražen, Stanoje, Obrad, Smoleta, Ljuboje, Draživoj, Milovan, Stanko, Ratko. Među robovima bilo je srazmerno više hrišćanskih imena (Martin, Ivan, Simon, Ilija), valjda zato što su oni više nastupali izvan gospodareve kuće i morali su se prilagoditi crkvenim zahtjevima. U razdoblju od 1299—1301 očuvano je pedesetak imena. Imena sa završetkom na -ost ima oko jedne četvrtine. Ima interesantnih imena: Devala, Curislava, Sekna, Koprena, Tola, Negoda, Buda, pored Jelenâ i Margaritâ. U XIV v. sve su isključivo narodna imena. Izgleda da se nastavak -ost menja u -slava. Retka kalendarska imena dobila su narodne oblike (Jelka, Ivica, Maruša, Marna). Uz poneko ime robinje stoji da je ona patarenka. Ova oznaka stoji najčešće pored robinja koje se zovu Gojislava, ime veoma rašireno. Kao patarenke zabeležene su i robinje Milsa, Velka, Dragoslava, Bjeloslava, Tvrdislava. Naročito je bilo rašireno ime Gojna (Gojka, Gojislava). Druga omiljena imena bila su Stanka (Stana, Stanuša, Stojna, Stojka, Stanislava, Stanica, Stojača), Mila (Milica, Milna, Milka, Miloslava, Milsa), Rada (Radica, Radoslava, Radanka, Ratka, Ratmila), Dobra (Dobroslava, Dobrica, Dobrača, Dobrislava), Tvrdica (Tvrdislava), Pripna (Pribiča, Pribna, Pribislava), Dragica (Draginja, Dražica, Dražna, Drahna). Bilo je dosta imena izvedenih od bog- : Bogoslava (Bogdana, Bogna, Božica). Najčešća imena robinja bila su Radoslava, Gojislava, Stojna, Pripna, Dobroslava, Bogoslava. Oko jedne trećine imena ima završetak -slava.⁴⁰

Muških imena sačuvano je mnogo manje — za ovo doba samo sa nekih četrdeset imena raspoložem. Jedan deo imena nosili su dečaci, rođeni od majke-robinje, pa su imena verovatno dubrovačka.

³⁹ Druga imena su Jurislava, Negna, Vidislava, Tolka, Obrada, Tolislava, Svila, Tihoslava, Vrana, Goda, Deva, Vučislava, Negoslava, Pohvala, Dragulja, Kranislava, Belka, Zorica, Ozrica, Vidoslava, Kalina, Prvica, Prvoslava, Beloslava, Srnica, Jagoda itd.

⁴⁰ Nisu retka bila ni imena Vesela, Vela, Vesna, Velka, Krajna, Cvijeta, Ređa su Dina, Vidoslava, Vituša, Kranislava, Budena, Duta, Boja, Živka, Naručica, Hvalisava, Hvalica, Žedna, Tolislava, Vladislava, Janja, Dobrica, Radost, Negost, Bjeloslava, Godimila, Cerenka, Vlkost, Bijelna, Mojmila, Bratoslava, Boleslava, Ljupna, Deva, Kopriva itd.

I ovde su narodna imena u većini. Petar Banković bio je iz Požege. Najčešća su imena Radovan (Radoslav, Radoje), Pripko, Pribec, Brajan, Bratmil, Obrad, Dobre, Dobroslav, Gojслав, Bogdan, Živan (za koga se izričito kaže da je pataren). Prezimena skoro nema. Izuzetno poneki rob nosi prezime: Bogdan Mihailović, Petar Banković, Brajan Dragišić.

Za robinje se obično, umesto prezimena, kaže čija je kći i odakle je: Milica kći Toloja iz Bosne 1369, Kranislava kći Stojka iz Trebinja, oblast Vukca Hrvatinića 1373, Pribislava kći Mojmile iz Usore 1370, Tvrdislava kći Petka iz Usore 1374, Stojka, Vidoslava i Ratka, kćeri Bratislava iz Budimlja, iz kraja gde je vladao župan Nikola (Altomanović) 1374 itd. Kod znatnog broja nema imena roditelja već je samo naznačeno odakle je robinja: Stojka iz Bosne 1377, Pribna iz Prače 1378, Milna iz Bosne 1381. Ipak, u kupoprodajnim ugovorima obično stoji očevo (ređe majčino) ime, uz ime robinje. Slično je i sa muškim robljem: Radoslav iz Plevlja od roda bosanskog roblja 1393, Radoslav iz Bosne 1300. Detaljnije studije imena bosanskog roblja u XIV v. svakako će moći da unesu nešto svetla i u pitanje bogumilstva, premda su imena značajna već po sebi, bez obzira što su se u Dubrovniku katkad menjala.⁴¹

Većina bosanskih robinja bile su mlade žene. Muškaraca je bilo u XIII v. oko deset postotaka, a u XIV v. još manje. Neki Firentinac koji je 1377 prodavao robinje odredio je za jednu grupu starost »između 10 i 30 godina«. Nekoliko primera pokazaće da je uzrast robinja bio obično pri dnu ove lestvice. Za niz robinja kaže se da su »in pupillari aetate« ili da su »puellae«. Pored ovih bilo je mnogo sasvim mladih devojaka: Katarina 8 godina, Ivica 11, Gojna 12, Draginja 13, Zoja 10, Janja 14, Radoslava 15, Radoslava 16, Stanka 17, po 20 — Velka, Ejeloslava, Stanka, Gruba, Stana 25 itd. Iznad tih godina robinja se ređe prodavala, a ako se to dešavalo, imala je obično dece. Bilo je puno majki sa decom u ropstvu. Često se navodi mati sa sinom, a ponekad i sa dva sina. Njih je robinja odnosila sa sobom pri bekstvu. Nešto manje žena bilo je sa kćerima. U ugovorima se tada beleži: mati 40, kći 18; mati i mati i sin od 4; mati od 38, sinovi od 10 i 4 godine itd. U jednom slučaju prodani su u ropstvo dva brata i dve sestre.

Zanimanje ovog roblja bilo je drukčije nego u klasično robovlasničko doba. Roblje se u srednjem veku upotrebljavalo za razne poslove, koji su zavisili od uzrasta, pola, stručne sposobnosti, zemlje u kojoj se prodaju. U proizvodnji masovno nisu učestvovali, već samo kao pomoćna radna snaga, i to u ranijem srednjem veku. U Dubrovniku je, u XIII v., još bilo robova-mornara. Najviše se roblje upotrebljavalo kao kućna posluga. Zato su tražene mlade žene i kupovane robinje. U mnogim mediteranskim gradovima, koji su naveliko trgovali sa Levantom, imali su bogati građani kućne robinje. Nije nikakav para-

⁴¹ 1397 prodao je neki Stojko Bogdanović malu robinju »sclavice dictam Goyna et latine Symona, de Usora de Bossina, patarena de genere servorum«.

doks da je mlado građanstvo za neko vreme oživelo ustanovu ropstva, mada je samo osećalo potrebu za slobodnom radnom snagom (tj. slobodnom od feudalne zavisnosti i od sredstava za proizvodnju). U čitavoj Dalmaciji postojala je kućna posluga sastavljena od robinja. Čak ni posle velikih zabrana gradovi se nisu mogli odreći poneke robinje i držali su ih »za vlastitu upotrebu«. Robinje iz Bosne uvek su služile po dubrovačkim kućama. U nizu ugovora one su davale izjave da su robinje nekog Dubrovčanina i služiće mu dok su žive, jer su njegove robinje, pri čemu su formule veoma slične onima iz ugovora slobodne posluge (obećanje verne službe, odricanje od krađe, zahtev za hranom i robom itd). Ovakvog kućnog ropstva bilo je i u dubrovačkom zaleđu.⁴²

U Dubrovniku su robinje služile i kao dadilje i dojilje, što opet spada u oblast kućne posluge. Nema dokaza da su se u XIV v. bosanski robovi i robinje upotrebljavali u poljoprivredi ili pomorstvu.⁴³

Robinje su se veoma mnogo upotrebljavale kao naložnice, po čemu opet slične slobodnoj kućnoj posluzi.⁴⁴ Zakoni su po celoj Dalmaciji donosili propise o robinjama, njihovoj deci i zabrani nasilja, iz čega se vidi da je ovo bilo veoma važno pitanje. U jednom pizanskom zakonu o roblju iz 1376 55% paragrafa odnosi se na ovo pitanje. Zakon je štittio robinju od nasilja (u Šibeniku vrlo energično), ali je njen zakoniti gospodar imao svu vlast nad njom i mogao je sa njom činiti »sve, kao sa svojom stvari«. Dubrovački statut se pobrinuo da gospodaru cbezbedi vlasništvo nad robinjinom decom i ako ona zatrudni sa nekim nepoznatim. U dubrovačkim aktima stalno se nalaze robinje sa decom. Robinje mnogih istaknutih porodica, vlasteoskih i građanskih pa i duhovnih lica, imale su posle nekoliko godina od prodaje malu decu, pri čemu su ocevi vrlo često bili nepoznati stranci.

U doba neke velike gladi u Apuliji kupio je Marin de Risa, dubrovački vlastelin, neku Stanu iz Rudina od njenih roditelja, kako je ustvrdio pred dubrovačkim sudom 1283. Stana izjavi da je Marin držao

⁴² Kućnog ropstva bilo je i u Bosni. Neki Bogoje Bratoslavić Trebinjanin dao je 1310 svoju robinju da služi u Bari na 25 godina i primio tri perpere. 1423 vlada je vratila vlastelinu Petru Jamometu odbeglu robinju Živku. 1430, pred dubrovačkim sudom, tužio je neki Trebinjac mladića Pribitka, tražeći da mu se ovaj vrati pošto je u njegovoj kući i od njegove robinje rođen. Pribitko je uzalud dokazivao da ga je oslobodio još otac tužiteljev: vraćen je u ropstvo (i to verovatno svome polubratu). Hercegovački knez Milivoje Mihočević zaveštao je 1481 svome sinu poturčenjaku Mustafi konje, vinograde, kuće, mlinove i — robinje. Ustanova kućnog ropstva bila je dakle uobičajena i kod hercegovačke vlastele. A. Solovjev, Trgovina bosanskim robljem do god. 1661, Glasnik zem. muzeja 1945, 152.

⁴³ U Hrvatskoj su u srednjem veku robovi radili po dvorcima i kao pastiri i zemljoradnici. Fr. Rački, Nutarnje stanje Hrvatske prije 12. stoljeća, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 70, 166. u X veku imao je zadarski prior Andrija agrarnih robova. Takvih je bilo i u Češkoj i Poljskoj. Očigledno se dvorska čeljad-roblje pretvarala u jednu kategoriju možda jako opterećenih kmetova, isto kao što su se robinje pretvarale u slobodne sluškinje.

⁴⁴ Heyd, Historie du commerce du Levant au moyen âge II, Leipzig 1923, 562.

kao »amica« i kao takvu doveo iz Italije, a ne kao robinju. Marinove pretenzije odbacio je dubrovački sud. Marin je očigledno teško shvatao razliku između robinje i naložnice. I u Hercegovini je bilo robinja-naložnica. Neki čovjek iz Popova u XV. prodade milosnicu za jedan oklop. Majka roba Pribitka, koga je dubrovački sud 1430 dosudio Radosavu Ljubišiću iz Trebinja, sigurno je Radoslavljevom ocu služila kao naložnica, pa je ovaj i njenoga sina oslobodio.

Gregor Čremošnik dokazao je da se od početka XIV v. u Dubrovniku robinje zamenjuju slobodnom poslugom. Izneo je sledeće podatke

1310	128	stupanja u službu,	10	prodaja roblja
1322	198	„ „ „	9	„ „
1312	203	„ „ „	6	„ „

Međutim, to ne znači da se poboljšao položaj onih koji su kao slobodni ljudi služili po bogatim kućama. Slobodna posluža se obavezivala na određeni rok i primala je platu unapred — neverovatno ništavne 2 perpere za nekih 20 godina služenja. Krajnja je beda terala svet iz dubrovačkog zaleđa da silazi na primorje i da se unajmljuje da služi do smrti ili skoro celoga života i odlazi u strani svet. Tih slugu i sluškinja 1310 godine ima iz Konavala, Trebinja, Rudina, Popova, Dračevice, Vrma, Vrsinja, Šumeta, Ljubomira, Gacka, Uskoplja, Nevesinja, Nikšića itd. Roditelji su davali kćeri i sinove, a ponekad i sami odlazili u strani svet. A njihov ugovor se preprodavao kao i robovski dokument, i na posluži su trgovci zarađivali još više nego na roblju. Čremošnik je izneo primer trgovca Mangana koji je zaradio mnogo novaca na račun bede hercegovačkih devojaka.

Znatan deo te posluže obavezivao se da radi celoga života bez ijednog dinara, samo za krov i hranu. Nekoliko primera pokazaće da se ovaj sistem mnogo primenjivao u XIV v. Stana iz Gackog otišla je »večno« u Bari 1307, Milica iz Trebinja za Bari 1311, Radovec iz Vrma obavezao se 1312 doživotno služiti za hranu, moleći samo da ne bude oteran ako se razboli. 1324 pristale su da doživotno služe Bratoslava iz Zagorja, Dobra iz Popova, 1325 Stana »večno« za samih 12 dinara, Rada iz Trebinja za 2 perpere, Dobra iz Podgore za istu sumu i još mnogo njih potpuno besplatno. Od 1326—30 cele čete devojaka unajmljivale su se, iz Konavala, Neretve, Dubrave. Retke su od njih tražile da se ne mogu preprodati. Mnoge su želele da služe dok su žive, bilo gde i bilo kome, samo da se prehrane. A gospodari su ih preprodavali, davali u zalog, slali gde su hteli, gubili kao sekvestrirane ili na račun dugova. Bela sa Pelješca služila je od 1353 doživotno za 2,5 perpere, a Stojna je preprodana u Mletke za 6 perpera. Bosanka Stanka tražila je 1375 samo hranu i robu. Stojka vlahinja unela je u ugovor 1387 da može napustiti gospodara ako joj ne »čini dobro«.

Podatke o cenama bosanskog roblja u Dubrovniku nalazimo u većoj meri tek od kraja XIII v; od doba kada datiraju najstarije arhivske knjige. Pojedinačnih slučajeva ima i ranije. Cene su zavisile od uzrasta,

pola, zdravlja, mesta gde se roblje kupuje itd. Zato se često nalaze velike razlike u cenama roblja.⁴⁵ Cene bosanskog roblja u Dubrovniku kretale su se između 4-20 perpera.

1237 rob Hlapota oslobođen je za 10 zlatnika.⁴⁶ 1255 prodana je jedna robinja za 7,5 perpera. 1272 statut predviđa da se rob, osuđen na smrt, otkupi od gospodara za 12 perpera. 1278 Miloslava iz Bosne prodana je za 16 perpera.

Dalje su se cene kretale ovako:

1280: prosečna cena oko 6,5 perpera (najveći broj između 5-8 perpera). 1281: prosek 8,8 perpera (najveći broj između 5-12 perpera, čitav niz iznad 10 perpera). 1282: prosek 10,1 perpera (ima slučajeva i od 14, 15, 16 perpera). 1299: prosek 19 perpera (najveći broj slučajeva od 20 i više perpera). 1300: prosek 20,7 perpera (najveći broj slučajeva između 17 i 24 perpere).

Kod muškog roblja cene se kreću ovako:

1281 prosek 8 perpera, 1282 10,6 perpera, 1283 7,5 perpera. Kasnije do kraja XIII v. nema skakanja cena.

Očigledan je dakle znatan porast cena robinjama u godinama krajem XIII veka, što mora biti u vezi sa događajima u Bosni.

Pečetkom XIV v. pale su cene roblja. Oko 1310—11 bilo ih je za po nekoliko perpera komad, mada su pojedine davane i po 16-20 perpera. Uskoro cene veoma skaču. Pedesetih godina prosek je već oko 18,8 perpera komad. Šezdesetih godina ima robinja i po 30-40 zlatnika, preko petnaest puta više nego 1280. Prosek je sedamdesetih godina iznosio oko 21,2 perpera komad. U osamdesetim godinama nastaje nov skok. Sada je bilo vrlo skupih robinja, od 35-40 dukata. Krajem XIV veka bilo je robinja i od 35-60 zlatnika, ali i oko trećina njih između 15-20 perpera. Svakako su ova kolebanja cena bila u vezi sa prilikama u Bosni i sa većom diferencijacijom među samim robinjama. I u Italiji su cene robinjama skakale: u Đenovi su se u XIV v. mogle nabaviti po 2-300 lira, a u XV v. za oko 800 lira. Roba koja je lagano nestajala sa tržišta i ostajala da služi u redjim prilikama, kao luksuz bogatijih posednika, morala je u doba opadanja »proizvodnje« ovog artikla da poraste u ceni. I inače su sve cene ovoga doba neprestano rasle.

Roblje se nije prodavalo za novac već i za raznu robu. Bratoslav Malčić kupio je 1285 u Bosni robinju za jednog konja. Raden Gojaković uzeo je 1372 neku devojkicu iz Kučeva za jednog konja.

Za većinu ovih robinja kaže se prosto da su »iz Bosne«. Krajem XIII v., samo za pojedine robinje navodilo se detaljnije odakle su —

⁴⁵ Rob Obrad Bosanac prodan je 1282 nekom trgovcu iz Palestine za 19 solida, a njegov zemljak Ilija prodan je 1283 za samo 2 solida. Godimila iz Usore otišla je 1282 nekom sucu u Trani, za 6 solida, a Stana iz Bosne prodana je u isto vreme za 12 solida.

⁴⁶ Smičiklas, Codex diplomaticus VII, Zagreb 1909, 413-14. Ponovo G. Čremošnik, Nova istorijska građa iz Dubrovnika, Novitates musei sarajevoensis: N° 10, Sarajevo 1933, 6.

Usora, Sana, Vrbas (ređe su robinje bile Hrvatice iz same Hrvatske ili iz Gackog, Trebotića, Večerića, Livna, Huma, Srema, Drave, Osata, Uskoplja, Dubice, Srebrnice, Vrhbosne, Trebinja, Dračevica, Požege). U XIV v. obeležavalo se iscrpnije poreklo roblja. Dominirala je uvek oznaka »iz Bosne«. Sem toga su robinje bile iz oblasti Prače, Trebinja, Drine, Breznice, Usore, Kučeva, Srebrnika, Neretve, Lepenice, Osata, Konavala, Lašve, Popova, Huma. Bilo je još uvek Hrvatica iz uže Hrvatske.

Pravni položaj roblja u Dubrovniku mnogo je ispitivan od raznih istoričara,⁴⁷ te treba dati samo nekoliko napomena za XIV v.

Dubrovački zakoni strogo su kontrolisali držanje roblja. Svaki rob morao je imati svoju robovsku ispravu, koja je u gospodarevim rukama bila dokaz o položaju roba. Sa prodajom roba prelazila je kupcu i ova isprava. Robovi nabavljeni u Bosni nisu imali isprava nego su one sastavljane u Dubrovniku. Tada je pred notarom kupac davao izjavu da je roba nabavio ili prodao »na javnim tržištima Bosne«, a rob bi izjavio da je zaista »kupovni rob, a govori bez straha i prinude«. Od te izjave roba postala bi isprava. Bilo je vrlo različitih formula.

Ako bi isprava propala a gospodar ne bi mogao svedocima dokazati njeno postojanje, rob bi bio slobodan. Tako se onemogućavalo da trgovci pretvaraju posluđu u ropstvo, pod izgovorom da su izgubili ispravu.

Rob se mogao darovati, prodati, davati u miraz, predavati na čuvanje i u zalog. 1354 nekom trgovcu vlasti su zaplenile voska, brašna i jednu robinju.⁴⁸

Gospodar je, po zakonu, mogao činiti od roba što god bi hteo »tamquam de re sua propria«. A ako bi ga oslobodio, rob bi postao svoj čovek »homo liber et sui iuris«.

Zakoni su dakle tačno regulisali pravni položaj roblja — naročito iscrpno statutom i strogo su pazile da se propisi ne prekrše.

Robovi su često bežali od svojih gospodara. Zato su zakoni preduzimali niz mera da bi se ta pojava smanjila ili sasvim sprečila.

Prilikom prodaje roblja, često je kupac zahtevao da prodavac jamči, da kupljeni rob neće odmah pobeći. 1277 zidar Petar iz Dubrovnika kupi od Radoja Ljupkovića iz Rudina robinju Stanu. Majstor je tražio da neko jamči da Stana neće pobeći. Jedva je Radoje našao nekog dubrovačkog građanina Prodimitrovića da jamči na dve godine. Uskoro robinja pobegne i zidar pred sudom zatraži novac od jamca.⁴⁹ Obično je rok iznosio 1-3 meseca, a u nekim slučajevima čak i do pet godina. Ipak se formula jamstva ne nalazi često u kupoprodajnim aktima XIV v.

Ako bi rob pobežao, po statutu, gospodar je mogao da ga traži sam ili preko poverenika (6,44). Tako je 1283 brijač Donat opunomoćio

⁴⁷ Još je Florinski pisao o roblju na osnovu statuta.

⁴⁸ Div. canc. 18, 31.

⁴⁹ C. Truhelka, Još o testamentu gosta Radina, 369.

jednoga Tejflu da ganja odbeglog roba Ozrihnu sa Sane. Poslije hvatanja mogao je vlasnik povratiti roba natrag, išibati ga i učiniti sa njim što god bi hteo, bez kazne. U Kotoru, mogao je opštinski činovnik goniti begunca. Kažnjavani su i pomagači odbeglog roba. Kotoranina bi u tom slučaju očekivala globa. Pizanski senat doneo je 1359 odluku, da, ko pomogne robu u Pizi i Luki da pobjegne, dati će dvostruku cenu roba. Pojedini gradovi sklapali su među sobom ugovore o razmeni roblja. 1190 Kačići su obećavali Dubrovčanima da ako njima odbegne rob, gospodar u Kačićima imaće »optimam et plenam iusticiam«. ⁵⁰ Piza i Đenova ugovorile su 1300 da Đenova izdaje odbegle robove sa pizanskih poseda na Sardiniji. Trst i Mleci ugovorili su razmenu begunaca još 1467 godine.

U Dubrovniku, u XIV v., vlasti su preduzimale razne mere da bi smanjile bekstva robova. U ugovore je stavljana sankcija za slučaj bekstva roba, mada nikako ne toliko često kao što bi se moglo očekivati. ⁵¹ Kada bi rob pobjegao, objavljivale su vlasti na trgu da ih niko ne sme primati, kriti ili pomoći im. ⁵² U nekim ugovorima bilo je predviđeno da se neka robinja oslobodi i zato služi niz godina, a ako posle odbegne — već kao slobodna — vraća se u ropstvo. Sveštenik Ursacije de Dabro išao je 1284 čak na stanak sa županom Tvrtkom zbog odbeglih robinja, što mu je država omogućila.

Same državne vlasti gonile su odbeglo roblje inostranih gospodara i vraćale ga vlasnicima. 1380 hteo je grad vratiti Katalanu Doju njegovu odbeglu robinju. 1423 vraćena je jednom bosanskom velikašu njegova robinja. 1428 umakla je u grad robinja korčulanskog providura i odmah je vraćena. 1477 tražili su Dubrovčani po Konavlima neku Milicu, odbeglu od vlasnika Turčina.

Oslobađanje roblja staro je koliko i sama ustanova ropstva. Kao što se moglo ući u stanje ropstva tako se moglo i izaći. U Dubrovniku su se često robovi oslobađali sami time što su gospodaru polagali novac u visini svoje cene. Obično je davan novac, a katkad i roba. Vukosava, udova Barba Krusića, oslobodila je 1283 svoju robinju Hranu iz Huma za 16 solida. Rob Ivan izbavio se 1281 davši gospodarima jedan predmet u vrednosti pet solida. Stojna iz Huma dala je 1313 gospodaru 10 perpera i stekla slobodu. Oliver Derivanović, vlah, oslobodio je Hrvaticu Stanislavu uz otkup od 10 perpera. Obavezao se da je neće goniti niti pokušavati prevarom vratiti u ropstvo. Robinja se odmah obavezala da služi nekome za šest godina. 1393 ponudila je neka robinja umesto otkupa sedam godina službe, što je prihvaćeno.

Ponekad su robovi sticali slobodu time što su gospodaru u zamenu davali drugoga roba (u XIII v.).

⁵⁰ J. Radonić, Dubrovačka akta i povelje I-1, Beograd 1934, 11.

⁵¹ Borislav Krelić jemčio je za neku robinju 1318. Div. not. 2, 130'. Utjeh Vučković jemčio je za roba 1373, ali samo ako odbegne u Bosnu.

⁵² Prijava i tužbi o bekstvu roblja bilo je neprestano. Među oštećenim gospodarima nalazili su se zanatlija Marko, Matija Držić, zlatar Sime, Miša Trogić-ranin, Negul vlah, Lukša Palmotić, Marin Kabožić i toliki drugi.

Mnogo se roblja spasavalo tuđom pomoći. Robinju Dobraču iz Bosne otkupila je u Dubrovniku 1282 njena sestra Cveta. Roba Obrada spasao je 1282 neki Kurijan Paskalov, uz obavezu služenja od samo 2 i po godine. Takvih je slučajeva bilo više u XIV v.

Bilo je uobičajeno oslobađanje roblja testamentom, »pro anima«. Crkva je ovo rado gledala kao veliko dobrotvorno delo visokog ranga. U testamentu Savina Getaldića od 1281 oslobođeni su njegovi robovi i robinje i još su dobili po jednu perperu i robu.⁵³ Ilija Boli oslobodio je 1283 roba Hranoja, Regina, kći Petra Bogdanovića, oslobodila je 1308 robinju Vlkost i dala joj tri perpere.⁵⁴ 1349 ostavio je Dubrovčanin Marin dosta novaca za otkup roblja. Jelena Đurđević pustila je 1372 robinju »za dušu«, a Gruba Menčetić dve robinje i jednoga roba. Sam dubrovački statut dozvoljavao je ocu da može na smrti »pro anima« dati do jedne četvrtine imetka, a roblja može osloboditi i više.

Ponekad su ljudi još za života oslobađali roblje. Dubrovački knez oslobodio je 1280 dvoje male dece. 1314 Marin i Franka Gučetić oslobodili su robinju »ab omni vinculo servitutis«. Đuro de Pretano pustio je 1313 robinju Radost »da ide na sve četiri strane ovoга sveta«, ali je u ropstvu zadržao njenoga sinčića.

Izvestan broj robinja sticao je slobodu posle dugog niza godina robovanja. Kranislav Radostić prodao je 1311 robinju na 20 godina. Neka Milica prodana je u Bari na 20 godina, i 1313 neka devojka prodana je na toliki rok. Robinja Milka imala je od 1365 služiti samo osam godina. Itd.

I država je mogla oslobađati roblje svojom odlukom. 1393 oslobođene su dve robinje jer su mogle dokazati da su katoličke vere. 1380 senat je oslobodio jednog bolesnog Tatarina.

Prilikom oslobađanja roblja gospodari su postavljali izvesne uslove. 1281 oslobođen je rob Antun pod uslovom da se ne prodaje ponovo u ropstvo bez dozvole starog gospodara, inače se odmah vraća starom gospodaru. 1293 oslobođena je robinja Radica, ali uz uvet da se vraća patronu ako bude nezahvalna i vređa ga. Dimitrije Menčetić uzeo je novac od Bosanke Dobraje i pustio je, obavezivši je, da njemu i njegovim sinovima pere glave. Marin Peženić pustio je Dobrost iz Bosne, pod uslovom da prodaje njegovo vino.

U Dubrovniku u XIV v. postojao je jako rašireni običaj da oslobođenik stupi u plaćenu službu kod nekog građanina. Ima niz slučajeva da se neka robinja izbavila i odmah obavezala da radi kao sluškinja. Verovatno se oslobođenik nije mogao odmah lako snaći. Često je novac za buduću službu — koji se primao unapred — sačinjavao deo otkupa. Izlazilo je da je rob oslobođen, a otkup je imao tek odraditi. Tako se pretvarao u »najamnog« radnika, koji je bolje radio. Nekoliko Dubrovčana otkupljivalo je »za dušu« bedno roblje sa raznih strana, koje se onda »iz zahvalnosti« obavezivalo da doživotno radi za »dobro-

⁵³ Gr. Čremošnik, Spisi dubrovačke kancelarije I, 156.

⁵⁴ Test. not. 3, 39'. Ovakvih slučajeva je znatan broj.

tvora«. Neki Ranijero iz Luke oslobodio je u Luki u XV v. robinju Magdalenu Bosanku pod uslovom da mu služi još pet godina. Dubrovnik XIV v. zna za veliki niz ovakvih slučajeva.

Verovatno je veliki deo bosanskoga roblja u Dubrovniku XIV v. sticao slobodu kroz izvestan period služenja, koji se mogao protezati na vrlo dug rok.

Postojali su naročiti propisi za oslobađanje dece iz mešovitih brakova slobodnih i robova.

Položaj oslobođenika bio je regulisan statutom i ponekim običajem. Oslobođenik je imao niz obaveza prema svome patronu. U ponekim slučajevima morao je služiti patronu samo uz hranu, da se tako znatno približi svome starome stanju. Ako bi odbio da izvrši obaveze, rizikovao je slobodu, a mogao je zaslužiti i šibe. Pri svadbama oslobođenice su često tretirane kao i ostale robinje iz kuće. Ekonomski položaj oslobođenika bio je ponekad tako težak, da je statut predvidio da se oslobođenik, iz očajanja, može opet prodati starom gospodaru. U XIV v. u gradu je bilo dosta Bosanaca koji su se sami iz slobodnog ili libertinskog položaja prodavali u roblje.

Oslobođenici su obično stupali u nečiju službu, a ređe su se vraćali domovima. Tako su spadali u veliku grupu slobodne posluge koja je od roblja primila mnoge pravne propise i živela u teškom položaju. Znači ne samo da se u Dubrovniku XIV v. ropstvo zamenjivalo ustanovom slobodne posluge, već je i deo samih robova prelazio u red ove posluge.

R é s u m é

LES ESCLAVES BOSNIAQUES À RAGUSE AU XIVe SIÈCLE

Avec la prospérité grandissante des villes méditerranéennes, à partir du XIIe siècle, l'esclavage reparut: la population enrichie satisfaisait aux moyens d'esclaves aux exigences de plus en plus grandes du service domestique.

En Dalmatie, à partir du XIIIe siècle, de nombreux esclaves furent employés comme domestiques. Ceux-ci étaient, en premier lieu, fournis par les Patarins de Bosnie. En effet dans cette région, souvent mise à sac par les armées étrangères, déchirée par les querelles féodales, l'esclavage existait aussi. D'autre part l'église tolérait l'emploi des hérétiques et d'une façon générale, des esclaves bosniaques. Aussi, au XIIIe et au XIVe siècles, les esclaves de Raguse étaient-ils pour la plupart originaires de la Bosnie. Une partie de ceux-ci était constituée par la population rurale enlevée de force et amenée en esclavage.

Dès la fin du XIVe s., les souverains bosniaques protestèrent énergiquement contre ce commerce auprès des autorités ragusaines. Étant donné qu'à Raguse, les serviteurs libres se substituèrent de plus en plus aux esclaves, en 1416 parut un règlement interdisant le commerce des esclaves, mais non pas leur emploi.

Une partie des esclaves bosniaques était vendue à Raguse par des commerçants de Bosnie. C'était un négoce florissant, et en particulier sur la Neretva (Nerenta). En 1279, l'agent du Ban de Bosnie vendait des esclaves au nom de celui-ci et en 1392 la fille du roi Dabiša en vendit aussi. On pouvait aussi s'en procurer et dans beaucoup d'autres endroits en Bosnie.

Ce sont surtout les familles patriciennes de Raguse qui tenaient des esclaves. Entre 1281 et 1283, 200 esclaves furent vendus dans cette ville. La plupart des esclaves bosniaques de Raguse étaient exportés ailleurs, par mer. Les marchands, au XIIIe siècle, venaient de Bari et de Venise et plus rarement de Marseille, de Majorque, d'Ancône, de Candie. Il arrivait que les étrangers enlevassent de force des gens, si bien que les autorités durent sévir. Au XIVe s., les marchands de Bari, d'Ancône, de Florence, de Venise, les Catalans, les Génois, se fournissaient surtout d'esclaves à Raguse.

La majorité des esclaves de Bosnie était composée par des femmes jeunes, âgées de 10 à 20 ans. Celles qui étaient assez âgées avaient des enfants en esclavage car elles servaient de concubines. Vers 1300, on trouve de plus en plus dans la ville des serviteurs libres, bosniaques, qui s'engageaient à servir 20 ans, parfois même toute leur vie, pour un gage représentant le quart du prix d'achat d'un esclave. Les servantes faisaient l'objet d'un négoce actif.

Les prix des esclaves montaient de plus en plus. En 1280, le prix moyen d'une esclave était de 6,5 »perpers«, environ; en 1300 de 20,7 »perpers«. Au début du XIVe siècle, ces tarifs baissèrent pour remonter de nouveau. A la fin du XIVe siècle, une esclave valait de 35-60 sequins (70-120 perpers).

L'état se chargeait d'empêcher les esclaves de fuir et ramenait le fugitif à son maître. Chaque esclave possédait sa carte de servitude »carta servitutis« qui confirmait son état et la suivait partout.